

ROB VAN ESSEN

kind

van de **verzorgingsstaat**

opgroeien in een tijdloos paradijs

Uitgeverij Atlas Contact
Amsterdam/Antwerpen

proloog: déjà vu

Mijn tandarts had me voor een second opinion doorverwezen naar een endodontoloog die samen met een aantal andere tandartsen praktijk bleek te houden in een fantasieloze jarentachtigblokkendoos in Amsterdam-Buitenveldert, aan het eind van de Van Boshuizenstraat, vlak voor het kruispunt met de Buitenveldertselaan. Het adres had niets in me wakker geroepen, maar toen ik bij het pand van mijn fiets stapte, kreeg ik een sterk gevoel van déjà vu.

De brede weg, de flats van driehoog aan de overkant met hun bruine baksteen en hun donkergrijze pannendak, het grote kruispunt met verkeerslichten, de flats daarachter met winkels in de plint – het was alsof mijn blik iets had doen ontwaken, iets wat zich vormde naar beelden die al in mij bestonden maar wat die beelden tegelijkertijd overschreef met het patina van de tijd, de doffe, vermoeide glans van iets wat ouder en grauwer is geworden maar er gedurende al die jaren in is geslaagd de vorm van vroeger te behouden.

Herkenning stroomde naar binnen. In een van de lage flats tegenover de tandartsenpraktijk woonden eind jaren zestig, begin jaren zeventig tante Annie en oom Henri. In het glazen pand naast de praktijk zat toen een autohandel. Als je bij tante Annie uit het raam keek, zag je de auto's in de showroom staan. Nu zat er een beddenwinkel. Ik herkende alles, alleen het gebouw van de tandartsenpraktijk was nieuw. Ik keek op mijn telefoon. Ik was twintig minuten te vroeg.

Een of twee keer per jaar reden we in de Daf van mijn vader vanuit het oosten van het land over de E8 naar Buitenveldert om tante Annie en oom Henri te bezoeken – eerst in de rode Daffodil, daarna de donkergrijze 44, daarna de oranjeroze 55 die als kenteken 89-10-RH had. Buitenveldert was toen nog een behoorlijk nieuwe wijk waarin nog steeds werd gebouwd, niet de vergrijsde enclave van nu.

De status van Amsterdam-Buitenveldert verwarde me altijd een beetje. Kon ik op school nu zeggen dat ik een tante in Amsterdam had, of was Buitenveldert toch iets anders, iets wat niet helemaal met Amsterdam samenviel?

Als we naar Buitenveldert reden, kwamen we vlak voor we onze bestemming bereikten door de Bijlmermeer-in-aanbouw. Vanaf de achterbank zag ik langgerekte hoge flats, veel zand, en parkeergarages met geknikte bouwlagen en dof, grijs glas. Dat dit de ‘Bijlmermeer-in-aanbouw’ was, wist ik niet. Herinneringen nemen in de jaren die volgen allerlei nieuwe informatie in zich op, en als wat je ooit zag later een naam en een geschiedenis heeft gekregen, is je eerste indruk voor altijd onbereikbaar geworden.

Een glorieuze geschiedenis zou de nieuwe, voor mij naamloze wijk die ik vanaf de achterbank van de Daf zag, niet krijgen: de Bijlmermeer zou de boeken ingaan als een van de grootste stedenbouwkundige mislukkingen van naoorlogs Nederland. Op een gegeven moment moest er zelfs een nieuwe naam aan te pas komen (Amsterdam Zuid-Oost) om het negatieve imago te bestrijden.

Tijdens een van die bezoeken aan tante Annie en oom Henri reden we, anders dan anders, via Amsterdam-Zuid terug naar de E8, omdat er ergens aan de weg werd gewerkt. Oom Henri had opgeschreven hoe we moesten rijden. We kwamen over de Berlagebrug (die naam stond op het briefje) en ik herinner me hoge straatgevels van lichtbruine baksteen.

Dit was het echte Amsterdam, dit was een stad. De hoge bebouwing en de drukke straten bezorgden me een gevoel van geborgenheid en lichte opwinding, alsof ik hier thuishoorde. Het zal in de namiddag zijn geweest, misschien waren in de appartementen de lampen al aan, wie weet was het herfst, zoals nu. De geborgenheid was vermengd met een nieuwe, nog onbenoembare melancholie – alsof het een vergissing was dat we verder zouden rijden, de stad uit, dwars door het onherbergzame platteland naar huis, waar het allang donker zou zijn als we aankwamen.

Ook hier hebben de herinneringen zich volgezogen met latere informatie en emoties. De oorspronkelijke emoties zijn niet op het moment waarop we door Amsterdam-Zuid reden opgeslagen om onveranderd te worden bewaard, keurig aan de herinnering vastgeplakt, als de geluidsband van een film; ze zijn vervormd, net als de beelden die erbij horen. Zo zie ik ons, om maar wat te noemen, in de Daf via de Berlagebrug de stad in rijden, richting Victorieplein, en dat is wel erg onlogisch, vanaf Buitenveldert. We zullen ongetwijfeld de stad uit zijn gereden, richting Weesp.

De herinnering is een ui die door de jaren heen steeds weer van nieuwe rokken wordt voorzien, terwijl het binnenste wegrot en verdwijnt; het geheugen is een holle rotte ui. Maar dat ik geborgenheid ervoer toen we in de vallende avond door de straten van Amsterdam-Zuid reden, is verklaarbaar. Mijn ouders kwamen uit het westen, ik was in Amstelveen geboren, wat moesten we in het oosten? We spraken het dialect niet eens.

Het gedeelte van Amsterdam tussen de Berlagebrug en het Olympisch Stadion, ruwweg de wijken van het Plan-Zuid dat architect Berlage in het begin van de twintigste eeuw ontwierp, symboliseert voor mij nog steeds het begrip 'stad'

meer dan welke andere buurt ook. Alles klopt: de hoogte van de bebouwing, de breedte van de hoofdstraten, de smalle kloven van de zijstraten. Het is grootsteeds maar menselijk; nergens word je tot mier gereduceerd. Alles is groter dan jezelf, jawel, maar het is een prettige grootte, die je beschermt en optilt.

Er zit ook iets van benauwenis in, door al die bruine bakstenen, en door de stilte die er kan heersen, vooral in die zijstraten. Toch prijs ik me gelukkig dat ik in een klein, afgeschoten hoekje van die wijk woon, de Diamantbuurt achter het Amstelkanaal, en als ik door Plan-Zuid loop, voel ik nog steeds een echo van die uiteindelijk geruststellende combinatie van geborgenheid en melancholie die ik misschien zou moeten overwinnen maar die ik niet als een nederlaag beschouw.

Omdat ik nog twintig minuten had voordat ik bij de endodontoloog werd verwacht, stapte ik weer op mijn fiets en reed in een langzaam tempo de Van Boshuizenstraat af. Het is geen lelijke straat, maar je moet de schoonheid willen zien. Wat je ondergaat is nauwelijks een esthetische ervaring te noemen, het is eerder een vorm van melancholisch ontzag. Die rijen witte drive-inwoningen, parallel aan de straat, waren vijftig jaar geleden fris en modern. Nu zijn ze een beetje vervallen, verveloos zelfs hier en daar; veel garages zijn inmiddels bij de woningen getrokken. De al even witte flats die de rijen drive-inwoningen onderbreken, en die genoemd zijn naar bouwheren uit de Gouden Eeuw (Vingboons, Van Campen, Post; de naam staat bij elke flat in zwarte letters op de speelse maar hoekige ingangspartij), staan er nog behoorlijk fris bij, waarschijnlijk zijn ze onlangs gerenoveerd.

Aan de overkant, tussen traditionelere en waarschijnlijk iets oudere flats (baksteen, zadeldaken, dakpannen), staan

een paar kenmerkend lelijke jarenzestigkerken. Je ziet de frisse gezinnen er zondags naartoe marcheren toen deze wijk nog nieuw was; maar die gezinnen hebben nooit bestaan, al bevolkten ze ongetwijfeld de visioenen en schetsen van architecten en stadsvernieuwers. Nou ja – misschien hebben ze even bestaan, een paar seconden, toen de lege verhuiswagens de straat nog niet uit waren. Meteen daarna is iedereen en alles oud en moe geworden.

Toch kan je dat de architectuur niet verwijten. Je moet

niet vergeten hoe blij jonge echtparen met deze nieuwe, lichte en ruime appartementen en huizen zullen zijn geweest; ze kwamen uit overvolle binnensteden of hadden tot dan toe bij hun ouders ingewoond.

Ja, de echtparen zullen blij zijn geweest, maar de kinderen die ze hier kregen niet, die hadden geen weet van de nauwe, tochtige etages van de binnensteden of de met te veel mensen gedeelde woningen, die wisten niet beter en begonnen zich te vervelen, en die verveling is nooit meer uit deze straten verdwenen.

Toen de endodontoloog zijn second opinion gegeven had (het viel mee) fietste ik nog een stukje de Buitenveldertse-
laan af, richting Amstelveen.

Herfst in Buitenveldert; grote bomen met donkere stam-
men, helgele natte bladeren op straat, grijze bewolking bo-
ven grijze flats, lage blokken met winkels, witte dakranden
met groenige algenaanslag. Hier ontbreekt de baksteenbe-
nauwenis van Plan-Zuid, hier is alles weidser, breder opge-
zet, je zou er pleinvrees van krijgen. Dit is een stadswijk uit
mijn tijd, hier had ik kunnen opgroeien, ik ben hier vlakbij
geboren. En in zekere zin ben ik hier ook opgegroeid, niet op
deze locatie, maar wel in die tijd: de tijd waarin niet alleen
Buitenveldert werd gebouwd, maar ook de rijtjeshuizen en
de twee-onder-een-kapwoningen in de provincies waarin ik
dan uiteindelijk opgroeide, in plaats van hier. Maar hier is
beter dan daar, in het oosten.

Die iets te gemakkelijk verkrijgbare melancholie waarmee
het fietsen en slenteren door deze oude nieuwbouwstraten
in de herfst gepaard gaat, probeer ik te neutraliseren met
verbazing – de verbazing dat dit allemaal bestaat, en dat al-
le straten en wijken waar je je doorheen beweegt een groot
gelaagd openluchtmuseum vormen waarvan de niveaus el-
kaar overlappen, en dat je geboorte de museumkaart is die
je recht geeft op een levenslange ongelimiteerde toegang.
Maar ook dat is nog te zoet, die verbazing waarmee je de me-
lancholie probeert te bestrijden is alleen maar vermomde
melancholie; je geboorte is geen toegangsbewijs, het is een
contract, en je bent geen bezoeker, je bent hier in dienst.

Dan maar bewondering, in plaats van verbazing? Bewon-
dering omdat dit allemaal, al die straten en wijken en alles
daaromheen, maar dan ook alles, niet alleen de architectuur,

maar letterlijk álles, lichtjaren ver, dan toch maar op een of andere manier in stand gehouden wordt? Waarom niet, alles om het de melancholie niet al te gemakkelijk te maken. Want melancholie is als slappe koffie met veel melk; je kan het de hele dag drinken, je merkt er niets van, maar 's nachts doe je geen oog dicht.

kind van de verzorgingsstaat (1)

Ik ben geboren in 1963, op dezelfde dag als zanger George Michael, die toen nog gewoon Georgios Kyriacos Panayiotou heette en in 1981 samen met Andrew Ridgeley het duo Wham! zou vormen.

Een dag nadat Georgios en ik geboren waren, riep de Amerikaanse president Kennedy tijdens een bezoek aan West-Berlijn 'Ich bin ein Berliner!' Het was midden in de Koude Oorlog en West-Berlijn was een kleine westerse enclave in de communistische Duitse Democratische Republiek. Terwijl Kennedy zijn toespraak hield, schreven Paul McCartney en John Lennon in een hotel in Newcastle het nummer 'She Loves You', dat ervoor zou zorgen dat beatmuziek in de jaren daarna vooral bij oudere generaties bekend kwam te staan als yeah-yeah-muziek.

Een klein halfjaar later werd Kennedy doodgeschoten in Dallas. Ondertussen had mevrouw Reuvers-Ulijn uit Oss de vlaflip uitgevonden en was in Den Haag de Algemene Bijstandswet aangenomen. De vlaflip bestond uit een laag limonadesiroop, een laag vla en een laag yoghurt in een hoog glas. De Algemene Bijstandswet haalde de armenzorg definitief uit de sfeer van liefdadigheid. 'Van genade naar recht,' zoals de verantwoordelijke minister Klompé het verwoordde.

Die Bijstandswet wordt wel gezien als sluitstuk van de ontwikkeling van de verzorgingsstaat. In de naoorlogse jaren had de overheid door middel van een stelsel van sociale voorzieningen een financieel vangnet ingesteld voor ieder-

een die tot armoede dreigde te vervallen. In 1949 was de Werkloosheidwet aangenomen, door AOW (1956) en AWW (1959) werden bejaarden, weduwen en wezen van een inkomen verzekerd, en in 1962 was de kinderbijslag ingevoerd. Met de invoering van de Algemene Bijstandswet leek de verzorgingsstaat voltooid.

In werkelijkheid zou er nog jaren aan de vervolmaking van het systeem worden gewerkt. In het Vrijheidscollege dat ze in april 2015 gaf, situeert *Volkskrant*-columnist Sheila Sitaling het hoogtepunt van de verzorgingsstaat veertien jaar na aanneming van de Bijstandswet:

Toen in 1977 met de volksverzekering tegen arbeidsongeschiktheid ook een huisvrouw die invalide werd na een val van de trap bij het ramenlappen tot aan haar dood van een inkomen verzekerd was, was de verzorgingsstaat af. Zo mooi werd het daarna niet meer.

Waarover praten we wanneer we over de verzorgingsstaat praten? De term werd in 1957 gemunt door socioloog Hilda Verwey-Jonker. Als vertaling van het Engelse *welfare state* voldeed ‘verzorgingsstaat’ in haar ogen beter dan het ook wel gebruikte ‘welvaartstaat’.

Dat het om een van oorsprong Engelse term ging, was geen toeval. De ontwikkelaars van de Nederlandse verzorgingsstaat lieten zich sterk inspireren door de Engelse econoom William Beveridge, die in 1942 het *Beveridge Report* publiceerde, waarmee hij een van de vaders van de Britse welfare state werd. Volgens Beveridge bestond het doel van de welfare state uit het verslaan van ‘the five giants of want, disease, ignorance, squalor and idleness (unemployment)’.

In de strijd tegen deze reuzen neemt de overheid het voortouw. In het handboek *Van agrarische samenleving tot*

verzorgingsstaat omschrijft L. Heerma van Voss de verzorgingsstaat als 'een democratische politieke eenheid waarbinnen de overheid het welzijn waarborgt van allen die tot de samenleving behoren.' Bij het waarborgen van dat welzijn is een grote rol weggelegd voor sociale verzekeringen 'die een inkomen garanderen op momenten dat leden van de samenleving dat niet zelf kunnen verwerven,' maar de verantwoordelijkheden van de verzorgingsstaat gaan verder.

Men rekest er het handhaven van zo volledig mogelijke werkgelegenheid toe, en de zorg voor goede arbeidsomstandigheden, onderwijs, gezondheid en recreatie. Door middel van belastingpolitiek herverdeelt de overheid inkomens ten gunste van minder bevoorrechte groepen.

Dat het om meer gaat dat alleen een pragmatische exercitie bewijst ook het viertal hoofdfuncties dat de verzorgingsstaat wordt toegedicht in het WRR-rapport *De verzorgingsstaat herwogen* uit 2006: verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden. Dat gaat verder dan alleen het ophangen van een financieel vangnet, afgaande op deze vier functies zouden we het doel van de verzorgingsstaat kunnen omschrijven als een samenleving waarvan de leden in een zinvol verband tot elkaar staan en in staat zijn hun vermogens volledig te ont-plooien, gezond van lichaam en geest en gevrijwaard van armoede.

In Nederland was de verzorgingsstaat het resultaat van de inspanningen van in regeringscoalities verenigde sociaal-democraten en katholieken. Het feit dat voorzieningen die vroeger aan particulier initiatief werden overgelaten, nu door de overheid werden beheerd, resulteerde in een anonimiteit die als heilzaam werd ervaren. Bij de vroegere liefdadigheid hadden schenker en ontvanger dikwijls persoonlijk

contact, dat uiteraard verre van gelijkwaardig was. De verzorgingsstaat regelde alles door onpersoonlijke bureaucratie die geen eeuwige dankbaarheid verwachtte.

Liefdadigheid en armenzorg hadden zich altijd alleen op de armen gericht, maar in de verzorgingsstaat profiteerde ook de middenklasse en de elite van de voorzieningen. Gunsten werden rechten, klassenverschillen namen af, de welvaart groeide.

Het leek, even, een tijdloos paradijs.

Toen de verzorgingsstaat in 1977 haar hoogtepunt bereikte, was ik veertien en zat ik op het Christelijk Streeklyceum in Ede. Ik kan me niet herinneren dat daar de verzorgingsstaat ooit ter sprake is gekomen.

Bij het vak maatschappijleer zouden we er toch over moeten hebben gehoord, maar mijn jaar kreeg geen maatschappijleer, wat achteraf gezien raar was, want het was sinds de Mammoetwet van 1968 een verplicht vak op middelbare scholen. Misschien was er een lerarentekort, ik heb geen idee, ik heb me er ook toen niet in verdiept, je ging niet zeuren over vakken die je niet kreeg, en bovendien, maatschappijleer was geen examenvak, dus hoe belangrijk kon het zijn?

Dat we niets over de verzorgingsstaat leerden omdat we geen maatschappijleer kregen, is ironisch, omdat het vak, net als de Mammoetwet die het invoerde, een typisch product was van diezelfde verzorgingsstaat in zijn functie als verheffer.

De onderwijshervorming die door middel van de Mammoetwet werd ingevoerd, moest zorgen voor meer sociale gelijkheid en meer mogelijkheden tot individuele ontplooiing. Om die doelen te bereiken, werden nieuwe schooltypen als mavo, havo en vwo geïntroduceerd en werd de brugklas

ingesteld. Ondertussen moest het nieuwe vak maatschappijleer leerlingen omvormen tot mondige burgers. Het vak richtte zich niet op ‘indoctrinatie of het doorgeven van een leer’ maar wilde dat leerlingen tot ‘een eigen beargumenteerde keuze’ zouden kunnen komen als het ging om ‘maatschappelijke waarde en een daarop gebaseerde inrichting van de samenleving’. Zo staat het in ieder geval in het *Handboek didactiek maatschappijleer*, waarin ook wordt vermeld met welke bedoelingen het vak in 1968 werd ingevoerd:

Het doel van de introductie van maatschappijleer was om vorm te geven aan de kritische houding ten opzichte van de maatschappij, die in dat tijdsgewricht, de jaren zestig, dominant was.

Het zijn mooie tijden wanneer een overheid bepaalt dat ‘de kritische houding ten opzichte van de maatschappij’ moet worden vormgegeven in een apart vak dat op scholen dient te worden onderwezen. Spreekt daar nu een overmaat aan zelfvertrouwen uit, of een slecht geweten? Je kan het ook zien als een schoolvoorbeeld van repressieve tolerantie, een begrip dat nogal populair was in de jaren zestig en zeventig en waarmee de tactiek werd aangeduid waarmee de overheid maatschappijkritische stemmen onschadelijk zou proberen te maken, namelijk door er serieuze aandacht aan te besteden en ze alle ruimte te geven.

Zoals een vis geen idee heeft wat water is, had ik geen idee van de verzorgingsstaat. Om wat al bestaat bij je geboorte hangt een zweem van eeuwigheid wanneer je opgroeit. Voor ons, de kinderen die werden geboren toen de verzorgingsstaat stevig op zijn fundamenten stond en alleen nog verder geperfectioneerd hoefde te worden, kregen vrede, welvaart

en staatszorg het aura van stabiele natuurverschijnselen die zo vanzelfsprekend waren dat we ze niet eens herkenden.

Francis Fukuyama kondigde in 1989 het einde van de geschiedenis af, maar het is alsof voor ons, de kinderen van de verzorgingsstaat, dat einde al eerder begon, en een hele periode besloeg: die aaneengesloten periode van vrede en welvaart (voor ons, dan toch) waarin wat we deden zonder al te veel consequenties was, omdat onder alle trapezes waaraan wij onze kunstjes uitvoerden een stevig vangnet hing. Sommigen van ons lagen vaker in het vangnet dan dat we aan de trapezes hingen; achteraf zou je zweren dat we het vangnet voor een hangmat hielden.

Eerst waren er alleen de trapezes en de afgrond. Daarna was het vangnet aangebracht. Maar dat was vóór onze geboorte gedaan, en het verband tussen vangnet en trapezes ontging ons. Het was alsof alles tegelijk was ontstaan, in een tijdloos heden.

iedereen is weg

Vroeger wist ik nooit precies waar ik geboren was. Amstelveen, zeiden mijn ouders, maar op officiële documenten stond Nieuwer-Amstel, en die stad kende ik niet, die bestond misschien niet eens. Pas later kwam ik erachter dat de gemeente waarin de stad Amstelveen lag destijds zo heette. Pas vanaf 1964, een jaar na mijn geboorte, zouden gemeente en stad dezelfde naam gaan dragen.

De gemeente Nieuwer-Amstel was vroeger aanmerkelijk groter dan de gemeente Amstelveen. Door middel van annexaties heeft Amsterdam zijn buurgemeente een stuk naar het zuiden weten terug te dringen. Ooit stond zelfs het Concertgebouw in Nieuwer-Amstel, en ook de Amsterdamse grond waarop ik woon is in bezit geweest van de gemeente waarin ik later zou worden geboren. Bij mij om de hoek, aan de Amstel, staat nog steeds het kleine, neo-renaissancistische raadhuis dat Nieuwer-Amstel eind negentiende eeuw pal tegen de grens met Amsterdam neerzette. Nadat de grond in handen van Amsterdam was gekomen, heeft het gebouw tot 2007 onderdak geboden aan het Amsterdamse gemeentearchief. In de jaren tachtig ben ik daar tewerkgesteld om als langdurig werkloze werkervaring op te doen. Het gebouw heeft een torentje met een klok die jarenlang op elk heel uur zacht en bescheiden het juiste aantal slagen over de buurt uitstrooide. Sinds het archief uit het gebouw trok staat het uurwerk stil.

Ik heb geen enkele herinnering aan mijn geboorteplaats. Nog voor mijn eerste verjaardag verhuisden mijn ouders van Amstelveen naar Holthone, een kleine buurtschap in het noordoosten van Overijssel. Ik heb Amstelveen pas de afgelopen jaren leren kennen, omdat Metsike er is opgegroeid en haar vader er nog steeds woont. Regelmatig fiets ik er met haar naartoe. Als we via het Amsterdamse Bos gaan, drinken we cappuccino met geitenmelk bij de Geitenboerderij of eten we brood op een bankje op de laan met de loofbomen waar we twee kraaien kennen. ‘Wat zoet,’ zei een vriendin laatst, ‘jullie lijken wel een getrouwd stel.’ Maar we zijn nooit getrouwd en een stel zijn we ook niet meer, wat grote voordelen heeft, want sinds we uit elkaar zijn, kunnen we beter met elkaar overweg dan ooit.

Toen we een paar maanden geleden bij De Poel Amstelveen binnen fietsten, stelde Metsike voor om even langs de Notenlaan te gaan. Ze wilde de straat wel eens zien waar ik geboren was.

Ik probeerde me het juiste huisnummer te herinneren, het staat op mijn geboortekaartje dat voor in mijn fotoalbum zit. Ergens in de twintig, precies wist ik het niet meer.

De Notenlaan bleek een vriendelijke, ruim opgezette straat met lage flats en rijtjeshuizen, en veel groen. De nummers rond de twintig bevonden zich in een rijtjeshuizenblok met een stuk of tien voordeuren.

Terwijl we naar die voordeuren stonden te kijken, stopte vlak bij ons een auto. Er stapte een stel van een jaar of veertig uit dat een van de voortuintjes in liep.

‘Laten we hen vragen of ze zich je ouders nog herinneren,’ zei Metsike.

‘Dat heeft geen zin,’ zei ik, ‘die zijn veel te jong.’

Metsike stoorde zich niet aan mijn tegenwerping en sprak het echtpaar aan. Nee, ze woonden hier niet, maar mevrouw Vis, bij wie ze op bezoek gingen, die woonde hier wel, en al heel lang.

We liepen met hen mee naar de voordeur van mevrouw Vis. Nog voor iemand had kunnen aanbellen deed de bewoonster zelf open. Ze was klein en gedrongen, met een groot, gerimpeld hoofd en droevige ogen, als een oude, lieve hond. Ze schrok een beetje van al die mensen in haar voortuintje, maar de Van Essens, ja, die herinnerde ze zich wel, die hadden twee deuren verder gewoond. ‘Gerrit, en... Juul?’ vroeg ze.

Ja, knikte ik, zo heetten mijn ouders.

‘Aardige mensen waren dat,’ zei mevrouw Vis. ‘Hij werkte op een school.’

Ja, zei ik, de Michiel de Ruyterschool. Ze wist ook nog de namen van mijn twee oudere zussen. En dan mijn broer en ik – ja, twee van die kleine zoontjes, die hadden ze ook. Was ik de jongste? Ja, ik was de jongste. Mijn ouders hadden er maar kort gewoond, vertelde mevrouw Vis, ze waren al snel verhuisd. ‘Hij hield wel van verhuizen,’ zei ze. Het klonk afkeurend, alsof ze ’t er nog steeds niet helemaal mee eens was dat we zo snel waren vertrokken.

Ze was doof, mijn vragen werden haar door het bezoevende echtpaar in het oor geschreeuwd.

‘Iedereen is weg,’ zei ze. Alleen Boulanger woonde er nog. Hun zoon kende ik misschien wel, die had nog een tijd Lingo gepresenteerd. Koenders (die naam had ik mijn ouders wel eens horen noemen) zat in een tehuis. Zelf was mevrouw Vis nog een keer bij mijn ouders langs geweest, een paar jaar nadat ze waren verhuisd. In Holthone? In Rijssen? Dat wist ze niet meer. Leefden ze nog? Mijn moeder wel, zei ik.

We namen afscheid en liepen twee voordeuren verder, naar mijn geboortehuis. In het raam naast de deur stond een grote tweedimensionale ooievaar van hout. Ik maakte een foto van de deur en de ooievaar. Een man deed open en keek ons vragend aan. Ik zei dat ik in dit huis was geboren. De man,

een aardige, vroeg grijze veertiger, vertelde dat hij en zijn vrouw nog maar de derde bewoners van het huis waren. 'Jouw ouders waren de eerste.'

Nu kon ik me de afkeuring van mevrouw Vis beter voorstellen. Ze waren hier met z'n allen tegelijk komen wonen. Jonge echtparen die gloednieuwe woningen betrekken, met toekomstplannen, alles ruikt nog naar verf, de hele straat is nieuw, er worden banden gesmeed, vriendschappen aangegaan – en dan verhuist een van die echtparen al na een paar jaar naar de andere kant van het land.

De man vroeg of ik binnen nog even wilde rondkijken, maar dat hoefde niet, zei ik, ik heb er zo kort gewoond dat ik geen herinneringen aan het huis heb. En de ooievaar? 'Ons tweede kind is net geboren.'

Mevrouw Vis had gelijk, mijn vader hield wel van verhuizen. Elke drie, vier jaar trokken we weer ergens anders naartoe. Die onrust hebben mijn ouders nooit willen of kunnen verklaren. Mijn vader bleef nooit erg lang aan een school verbonden, mijn moeder had altijd wel weer iets op een huis aan te merken. Later heb ik wel gedacht dat veel verhuizingen hadden kunnen worden voorkomen als mijn vader eens had gezegd: hier blijven wij wonen, en mijn moeder: hier blijf jij werken. In plaats daarvan versterkten ze elkaars onrust.

Mijn twee zussen, mijn broer en ik wisten niet beter. Geen enkel huis was een ouderlijk huis. Onze ouders kwamen uit Zuid-Holland, hun verhuisbewegingen voltrokken zich in het oosten en het midden van het land, dus erbij horen deden we toch al niet: wij spraken thuis Hollands. Tussen mijn geboorte en mijn achttiende woonde ik achtereenvolgens in Amstelveen, Holthone, Rijssen (Kattenhaarsweg), Rijssen (Van Opstallstraat), Harskamp, Ede en Bennekom. Zeven adressen, achttien jaar: gemiddeld tweeënhalf jaar op één adres. Voor een kind duurt een jaar lang, maar achteraf kan

ik het me nauwelijks voorstellen. Waarom zou je de verhuisdozen überhaupt nog uitpakken?

Op het moment waarop ik dit schrijf, woon ik zestien jaar op mijn etage in de Amsterdamse Diamantbuurt. Mijn ouders zouden in die tijd alweer zes keer verhuisd zijn. Zes keer! Het lijkt me verschrikkelijk, en dan woon ik nog alleen, ik hoef geen vier kinderen mee te slepen.

Het zal bij mijn ouders niet om een voorliefde voor verhuizen zijn gegaan. Eerder wekten ze de indruk dat ze zich nergens thuis voelden. Terwijl ze zich wel graag ergens thuis gevoeld zouden willen hebben, denk ik, want ze verhuisden vaak naar plaatsen waar ze al eerder hadden gewoond. Zo hebben mijn ouders twee keer in Harskamp gewoond, twee keer in Holthone, en drie keer in Rijssen. In de jaren negentig zijn ze ook nog naar Amstelveen teruggekeerd, naar een andere wijk, waar ze het maar twee jaar volhielden. Mevrouw Vis hebben ze toen blijkbaar niet opgezocht.